

СИСТЕМНИЙ РИЗИК ТА МІЖНАРОДНИЙ РИНОК СТРАХОВИХ ПОСЛУГ

У статті розглядається проблема впливу міжнародного ринку страхових послуг на світову фінансову систему крізь призму так званого системного ризику.

У 2006 р. загальний обсяг страхової премії міжнародного ринку страхових послуг становив 3 723,00 млрд доларів США, з яких 2 209,00 млрд доларів США (59,30 %) припало на страхування життя і 1 514,00 млрд. доларів США (40,70 %) на інше страхування [1]. Найбільші частки у загальній страховій премії належать країнам Західної Європи (38,36 %) та Північної Америки (33,79 %); частка країн Центральної та Східної Європи становила лише 1,50 % (56,00 млрд доларів США) [2]. Збільшення частки ВВП, що перерозподіляється через ринок страхових послуг, свідчить про зростання важливості й дієвості цієї фінансової послуги: країни ЄС – 6,76 % у 1993 р. і 9,80 % у 2006 р. [3], Україна – 0,39 % у 1996 р. і 2,51 % за 9 місяців 2007 р. [4].

У той же час обсяг збитків, які відшкодовують страхові компанії, зростає з року в рік. За останні вісім років міжнародний ринок страхових послуг пережив два шоків потрясіння: перший раз у 2001 р., коли внаслідок терористичних атак 11 вересня у Нью-Йорку збитки страхових компаній сягнули майже 40,0 млрд доларів США [5]; вдруге – у 2005 р. внаслідок збитків, завданих ураганами Katrina, Rita і Wilma, сумарний розмір яких, за оцінками окремих експертів, сягнув 82,0 млрд доларів США [6].

У цілому за період 1983–2003 рр. світовий ринок страхових послуг відшкодував збитків на загальну суму 369,77 млрд. доларів США, з яких 28,74 % припадає на збитки, спричинених діяльністю людини, і 71,26 % – на шкоду, завдану природними стихіями [7]. Незважаючи на виклики сучасності, серед яких: глобально небезпечне явище – тероризм (наприклад, тільки у 2003 р. у світі зафіксовано 208 терористичних нападів, в яких загинуло 625 і травмовано 3 646 чоловік [8]), шкода життю і здоров'ю людей внаслідок вдихання небезпечної речовини – асбестозу (в США обсяг збитків оцінюється в 200,0 млрд доларів США, з яких 61,0 % буде відшкодовано страховими компаніями [9]), не існує фактів ши-

рокомасштабного банкрутства або дефолту¹ страхових компаній.

До сьогодні факти фінансової нестабільності на світовому ринку страхових послуг не мають системного характеру, проте увага до страховиків з боку громадськості зростає, оскільки вони будують довгострокові відносини з банківським сектором і стають впливовими гравцями на фондовому ринку. Серйозні фінансові проблеми страхових компаній могли б завдати шкоди безпосередньо як всій світовій фінансовій системі, що призвело б до припинення комерційної діяльності майже всіх її суб'єктів, так і опосередковано – окремим її складовим, наприклад фондовому ринку. В цьому зв'язку основою забезпечення стабільності, життєдіяльності і сталого розвитку ринку страхових послуг є фінансова стійкість страховиків.

Результати досліджень різноманітних аспектів страхування можна знайти у працях таких відомих українських і зарубіжних вчених як В. Базилевич [10], С.Осадець [11], В. Сухов [12], К. Пфайффер [13], Р. Кілін [14] та ін. В них, зокрема, аналізуються природа страхування та відносин, що виникають між страховиком і страхувальником з приводу надання страхової послуги; досліджуються вплив тих чи інших зовнішніх і внутрішніх ризиків на фінансові результати і рівень фінансової стійкості страхової компанії тощо.

Станом на 01.10.2007 р. обсяг валових страхових премій, отриманих вітчизняними страховими компаніями, дорівнював 12 341,20 млн грн, що становить близько 0,08% від обсягу світового ринку страхових послуг [15]. Відповідно до змін, внесених у Закон України «Про страху-

¹ Дефолт – це неспроможність боржника сплатити основну суму («тіло») зобов'язання або відсотки по ньому у встановлені строки чи неспроможність здійснити платіж у розмірі повної вартості зобов'язання (включно із відсотками) на дату його погашення. Дефолт фіксується після першого випадку неспроможності виконати будь-яке зобов'язання. Не вважається дефолтом пропуск погашення зобов'язання, якщо воно відбулося пізніше у погоджені строки. // Джерело: Best's Impairment Rate and Rating Transition Study – 1977 to 2004 // A. M. Best. – 2005. – April 18. – p. 9.

вання», через п'ять років після набуття Україною членства в СОТ на внутрішньому ринку страхових послуг можуть з'явитися філії фінансово-потужних зарубіжних страхових й перестрахових компаній, які вже сьогодні опосередковано присутні на ньому акціонери деяких вітчизняних компаній. Така перспектива змушує українських страховиків негайно переглядати стратегії свого розвитку та адаптувати їх до умов більш жорсткої конкуренції, в тому числі у питанні забезпечення високого рівня власної фінансової стійкості.

На наше переконання, економічна природа страхування, яке є фінансовою послугою, вимагає дослідження природи ризиків, з якими має справу страховик у своїй діяльності, та проведення аналізу їх впливу на фінансові результати діяльності страхової компанії. Міжнародний ринок страхових послуг є ідеальним середовищем для виконання зазначених вище завдань. Цей напрямок в Україні є мало дослідженим.

Сучасний етап розвитку міжнародного ринку страхових послуг характеризується процесами злиття і поглинання страхових компаній, що в цілому, на нашу думку, веде до зміцнення ринку та підвищення рівня його фінансової стійкості. Зазначені процеси приводять до зменшення кількості учасників ринку страхових послуг і збільшення його концентрації.

У той же час, банкрутство однієї страхової компанії – це завжди іспит на витримку для всього ринку страхових послуг, оскільки факт неспроможності страховика виконати свої фінансові зобов'язання за укладеними договорами страхування може спричинити занепокоєння і навіть паніку серед споживачів страхової послуги, що в остаточному підсумку може призвести до зневіри до самого інституту страхування як такого. Так, наприклад, серед причин 640 випадків банкрутства страхових компаній, зафіксованих у США протягом 1968–1998 рр., зазначаються такі [17]:

- 1) брак страхових резервів (145 випадків);
- 2) демпінг (86 випадків);
- 3) шахрайство (44 випадки);
- 4) переоцінені активи (39 випадків);
- 5) катастрофічні збитки (36 випадків);
- 6) значні зміни в стратегії ведення бізнесу (28 випадків);
- 7) невдале злиття чи поглинання (26 випадків);
- 8) неплатоспроможність перестрахових компаній (22 випадки);
- 9) невстановлені причини (214 випадків).

Будь-яка компанія, яка надає страхові послуги, у своїй діяльності має справу із ризиками – зовнішніми і внутрішніми, – які так чи інакше впливають на рівень її фінансової стійкості. До таких ризиків можна віднести:

1. Ризики, з якими має справу страхова компанія (внутрішні ризики):

- ризик, пов'язаний зі спеціалізацією страховика;
- ризик територіальної диверсифікації ризиків, прийнятних у страхування;
- ризик неправильної оцінки і тарифікації ризиків, що приймаються у страхування;
- ризик кредитоспроможності;
- кредитний ризик;
- інвестиційний ризик;
- ризик помилки обліку активів;
- валютний ризик;
- ризик часу.

2. Ризики, що виникають на міжнародному ринку страхових послуг (зовнішні ризики):

- ризик зміни фаз ділового циклу міжнародного ринку страхових послуг;
- ризик банкрутства великого страховика.

3. Ризики, джерелом яких є страхування, що виникають на макроекономічному рівні:

- ризик зміни фаз ділового циклу світової економіки;
- ризик політичної нестабільності в державах з розвинутим ринком страхових послуг;
- ризик зміни відсоткової ставки;
- ризик виникнення кризи світового фінансового ринку через неплатоспроможність фінансових інститутів, наприклад, банків або інвестиційних фондів.

Стабільність міжнародного ринку страхових послуг життєво важлива не лише для фінансових систем окремих держав – вона впливає на світову фінансову систему через участь страхових компаній в глобальному інвестиційному процесі: у 2001 р. сукупні вкладення страхових компаній дорівнювали 1,1% обсягу світових інвестицій [17]. Звичайно, така частка є занадто малою, щоб спричинити серйозну кризу на фінансових ринках, а тим більше бути джерелом так званого *системного ризику*, під яким фахівці Швейцарського перестрахового товариства (Swiss Re) розуміють подію, настання якої спричиняє матеріальні збитки і/або втрату довіри до фінансової системи із негативними наслідками для всієї економіки [18].

На нашу думку, можна визначити такі причини виникнення системного ризику, джерелом яких є міжнародний ринок страхових послуг:

1. *Дефіцит пропозиції з боку перестрахових компаній* може мати негативний вплив на економічну активність на ринку страхових послуг і навіть призвести до фінансового колапсу страхових компаній.
2. *Ризики, з якими мають справу страхові компанії*, залишаються мало дослідженими; недостатня прозорість даних про ризики у діяльності страховиків, породжує виникнення недостовірної інформації.

3. *Банкрутство провідних страхових компаній* може негативно вплинути як на ринок страхових послуг, так й на інші складові фінансової системи.
  4. *Занадто завищені вимоги окремих держав до страхових компаній-нерезидентів* щодо умов здійснення страхової діяльності призводять до погіршення територіальної диверсифікації ризиків, прийнятих у страхування.
- Вплив системного ризику через страхування на фінансову систему унаочнює рисунок 1.

Рис. 1. Вплив системного ризику через страхування на фінансову систему

Одним із поширених способів відслідковування і контролювання ступеня ризиків, з якими мають справу страхові компанії, є встановлення державою тих чи інших вимог до страхової діяльності, перелік яких включає як формальні й одиничні заходи впливу (Латвія, Литва, Ірландія, Нідерланди) [19] до широкого набору інструментів регулювання (Велика Британія, Швеція, Канада, США [20], Росія, Казахстан [21]). Питання стосовно міждержавного втручання в діяльність ринку страхових послуг є досить делікатним і належить до актуальних проблем сьогодення, про що свідчить опитування, проведене виданням *Global Reinsurance* у 2004 р. серед 300 керівників страхових і перестрахових компаній світу [22].

Зважаючи на стратегічну мету України – набуття членства в Європейському Союзі (ЄС), слід зазначити, що сьогодні в ЄС ведеться дискусія щодо встановлення єдиних підходів до державного регулювання страхової діяльності, які сприяли б:

- підвищенню рівня фінансової стійкості страхових компаній, ефективності функціонування органів нагляду та діяльності ринку страхових послуг;
- зменшенню витрат учасників ринку страхових послуг і органів нагляду;
- покращанню прозорості і відкритості ринку страхових послуг, зменшенню кредитного ризику страховиків.

Вищевикладене дає змогу дійти до таких узагальнень.

Страхування має характер фінансової послуги, пропозиція і попит на яку формується в межах бізнессередовища – ринку страхових послуг, який має як локальний, так і міжнародний масштаби. Головні суб'єкти міжнародного ринку страхових послуг – страхові компанії – мають знати й адекватно оцінювати ступінь ризиків, які виникають у процесі їх діяльності.

Збільшення тягаря збитків, яких зазнали за останні вісім років страховики внаслідок масштабних катастроф техногенного і особливо природного характеру, має спонукати державні органи нагляду, а також менеджмент страхових компаній приділяти особливу увагу дослідженню системного ризику, який формується із:

- 1) ризиків, з якими має справу страхова компанія,
- 2) ризиків, що виникають на міжнародному ринку страхових послуг,
- 3) ризиків, джерелом яких є страхування, що виникають на макроекономічному рівні.

Подальші дослідження питання, що розглядається, можуть, на нашу думку, лежати в таких площинах:

1. Вивчення зарубіжного досвіду оцінки ризиків, пов'язаних зі страховою діяльністю.
2. Аналіз природи ризиків, пов'язаних зі страховою діяльністю, та їхнього впливу на процес становлення ринку страхових послуг України.
3. Розробка сценаріїв подальшого розвитку вітчизняного ринку страхових послуг після вступу України до СОТ.

1. World insurance in 2006: premium came back to «life» // *Swiss Re: Sigma*. – 2007. – No 4. – 42 с.
2. Там само.
3. Там само.
4. Інформація про стан і розвиток страхового ринку України за 9 місяців 2007 року // Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг. – К., 2008. – 10 с.

5. Маруженко Д. Міжнародний ринок перестраховування в контексті розвитку ринку страхових послуг в Україні / Д. Маруженко // *Страхова справа*. – 2003. – № 2. – С.5.
6. The Aftermath of Katrina // *Global Reinsurance*. – December. – 2005. – P. 3.
7. Mallon M. Counting The Cost / M. Mallon // *Reinsurance*. – 2005. – April.

8. Pattern of Global Terrorism. // Insurance Information Institute. – USA: US Department of State, 2004.
9. The Role of Governments in the Insurance Industry // Royal Institute for Internal Affairs. – London, 2002.
10. Базилевич В. Д. Страховий ринок України та особливості його функціонування: дис. Доктора екон. наук 08.01.01 / В. Д. Базилевич. – К., 1998.
11. Осадець С. С. Страхування. Підручн / С. С. Осадець. – К. : КНЕУ, 1998. – 52 с.
12. Сухов В. А. Государственное регулирование финансовой устойчивости страховщиков / В. А. Сухов. – М. : АНКИЛ, 1995. – 74 с.
13. Пфайффер К. Введение в перестрахование / К. Пфайффер. – М. : АНКИЛ, 2000. – 155 с.
14. Kiln R. Reinsurance in Practice / R. Kiln. – London: Witherby & Co, 1991. – 420 p.
15. Інформація про стан і розвиток страхового ринку України за 9 місяців 2007 року // Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг. – К., 2008. – 10 с.
16. Massey R. Insurance Company Failure / R. Massey. – New-York, 2000. – P. 28.
17. Гришин Г. Что за комиссия, создатель... / Г. Гришин. – К. : «Финансовые услуги», 2003. – 75 с.
18. Reinsurance – a systemic risk? // Swiss Re. Sigma. – 2003. – № 5. – P. 4.
19. Огляд законодавства інших країн стосовно нагляду за перестраховою діяльністю // Інтернет сайт Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг: www.dfp.gov.ua, 2005. – С. 10.
20. Лубенська О. Види перестрахового нагляду, які використовуються на території ЄС та в інших країнах. / О. Лубенська // Страхова справа. – 2003. – № 1. – С. 8.
21. Досмукаметов К. Государственное регулирование страховой и перестраховочной деятельности в Республике Казахстан. / К. Досмукаметов // Страхова справа. – 2004. – № 2. – С. 21.
22. Nigel A. Locking Shields / A. Nigel // Global Reinsurance. – 2004. – September. – P. 32.

D. S. Maruzhenko

SYSTEM RISK AND INTERNATIONAL MARKET OF INSURANCE SERVICES

There is a problem of influence of world insurance market on world financial system through so-called systemic risk considered in the article.

УДК 65.29

Мелих О. В.

ВІДМІННІСТЬ КОНТРОЛІНГУ ВІД ІНШИХ ПІДСИСТЕМ ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ НА ПІДПРИЄМСТВІ

У статті розглянуто питання розмежування понять контролю і управлінського обліку та підсистеми прийняття управлінських рішень – контролінгу. Проаналізовано головні компоненти кожного з цих видів фінансово-економічної діяльності на підприємстві. На основі відповідного аналізу доведена різниця визначень, елементів та завдань цих підсистем.

В умовах Євроінтеграції та виходу вітчизняних підприємств на міжнародний ринок в управлінні підприємством все частіше застосовують таку підсистему прийняття управлінських рішень, як контролінг. У світовій, зокрема континентальній практиці, контролінг на підприємствах використовують вже більше 50 років. В Україні це поняття прийшло недавно, а тому виникають проблеми з його правильною інтерпретацією, розумінням завдань та елементів. Більше того, тісний зв'язок цієї підсистеми з іншими видами фінансово-економічної діяльності

компанії спричинює конфуз при визначенні суті контролінгу.

Виділяючи підсистеми прийняття управлінських рішень на підприємстві, часто можна побачити ототожнення поняття контролінгу з внутрішнім аудитом, внутрішнім контролем та управлінським обліком. Такі збіги частково можна пояснити недосконалим перекладом терміну з англо- та німецькомовних джерел, або ж тому, що усі ці види економічно-фінансової діяльності на підприємстві мають спільні риси щодо аналізу даних, контролю за основними показниками